

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Aug. Holmberg
 Härad: Bräkne Adress: Evängsta
 Socken: Asarum & Kellaryst Berättat av: Far! Samt egna iakttagelser
 Uppteckningsår: 1934 Födda år 1827 och 1860 i Asarums s.u.

Uppteckningen rör Friaråvor och Fästegåvor

Register

sido

Folkets uttrycksätt och åsigt om gåvor

I - IV

Gåvors förvarande som minnen

V

Turliga och oturliga gåvor

V - VI

Förnämligare gåvor

VII - VIII

Flickornas gåvor till pojkarne

IX

Troloving och trolovningsfest

X - XII

Fästegåvor

XII - XIV

Bönemannens gåva

XV

Låsegille, och vad härmed menas

XV - XVI

Blommor såsom gåvor

XVI - XVIII

Tillägg

XIX

Friargävor 4327

1
UNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV
Sis 1

Gura Ola! Ska du gå mä te Ryamaaken i moan. (Ryds marknad)
Nää ja ska bara te stasmaaken (Karlskamm) na du blier. Kan vi inte
gå sällskap vi? Ai du tjonget (bestämt) att du ska te Ryamaaken?
Jo seer en köpe så billigt å knollarna såa Ossa vet du vail att ja
pratad lite mä Botela jössas Päänilla (Yöns Botelous Pernille) Ossa
gå ja lover o köpa moel te henne, ella tro hon inte att du ai non möjning
(mening) mä mitt prat föstas du. Ja bara ajta or, fo på Ryamaaken kommer
du i lag mä bo lommethuva o knivahera! Ahsk-E, ja ska stoppa gårona i
stoolaskapten sa blier vi vail såa om ja sa tas me nämä halsarappa (supar)
Män du Ola, du ska vail köpa fästegävor te Stupela Pallas Karsta =
(Stugu Pers Hersten) i år? Nää du! Då gå hon ta kallt ette i år!
Hon haa säit att ja va en skit-fan så snålor mot na i fjör, sa hon
gå soi se om ette annat hosebote i år! -- Samtalen häröfran
ger en inblick i folkets lynne och föreställningsrikt i hithörande
frågor. Men på samma gång må framhållas att såväl uttrycksätt
som bildningsgrad står ett primhål högre hos de förmögare av
landsbyggens befolkning --.

Fråga om friargåvorna kunde det många gånger falla sig svårt att rätt tolka vad mening som låg bakom gåvan. I sig sjelf var gåvan alltid betraktad såsom en "tresor" = En inbjudan till närmare bekantskap. Men ofta var den endast en vängåva, avsedd att av emottagaren behållas som ett minne. Det hände också att trenne ungdomar som genom föräldrarnes motstånd hindrats att ingå förning, vid tillfällen gavo varandra små vängåvor såsom ett stumt vittne på deras känslor för varandra ända till deras äktenskap, oaktat båda voro genom äktenskap bundna på var sitt håll! Och dessa små i smyg överlemnade gåvor kunde någon gång bli anledning till bittra prövningar! Bakom alla sådana gåvor låg en hemlighet förborgad som vi väl kunde ana, men aldrig riktigt förstå = "Gåvans betydelse låg djupare, än gåvans värde eller rättet för dess givande gav tillkänna"! Folkets åsigt om gåvorna och det värde som sattes på även de obetydligaste, gav detta noggrant tillkänna! Den som med forskaröga följt förtelserna i folklivet under ett långt lif måste till sin förvåning konstatera: Att dessa små souvenirer, till sina verkningar haft mycket stor betydelse i folkets lif!

De presenter som i folkeminn fingo namn av friargåvor, fästmansgåvor minnsgåvor, brukade oftast köpas. Och "alltid" överlemnades vid marknads- tillfällen! Man skilde nog på marknads gåvor och de tillfälliga gåvor som bortgavs vid andra tillfällen såsom då någon reste till Amerika, eller gav sig ut på sjön, flyttade till annan församling, o. så vidare. Dessa tillfälliga gåvor varken värdesattes eller bevarades med den omsorg som kom marknads gåvor till del. Julklapparne äro en senare tid form för utdelning av gåvor, som varken av givare eller mottagare betraktas med det värde som man äsatte de gamle marknads gåvor.

Formen och framställningsättet vid gårans överlemnande, varierade högst betydligt. Såväl den skandalmessige spjivaren, som den uppsluppne rolighetsmakaren kunde överlämna sina gåvor under sådan form och med en skur av i det hela intetsägande ord att den som erhöll gåran hade ganska svårt att bestämma var allvaret slutade och skämtet vistog. En rättframsmenniska som även var besjälad av uppriktighet var ju inte svår att veta var man hade. Men de andra satte ofta myror i hufvudet på vederbörande, vilket också var avsigten allte för ofta!

Grundad på erfarenhetens ofta lyckliga resultat. Och kanske till någon del på det friare umgängessätt som förkom vid marknadssesorna. Hade formen för bortgivande av gåvor tagit sig en frihet vid dessa tillfällen som annars varit otänkbar! Det ansågs alltså stötande mot den vanliga tillbakavägenheten om en yngling på marknadsw björ en totate okänd flicka på en gåva. Togs den med våhvilja, blev detta ofta inledningen till giftermål. Av samma orsak kunde även själva "lillebrängen" i en gård våga bjuda husbondens dotter på en liten gåva! En handling som vid alla andra tillfällen ansåts överskrida den respekt, och varit ett groft övertärande av den vördnad man av äldre vant sig att hysa mot husbondefolkets medlemmar. En pojke kunde samtidigt ge gåvor till flera flickor "Och vice versa". Men av gårans spenningvärde, och kanske även på orsakelsen vid öfverlemnandet fick emottagarens skarpsinne utleta om den skulle betraktas som friargåva eller vängåva! Den givare som ej var alltför rättfram, ville i regel undvika att vid detta tillfälle säga något bestämt. Detta var ett lymsörag som nedärfte från gångna tiders folkbruk. Och uttrycktes i följande form: "Då å bättre vi å i väntan än i vissan".

Gav en pojke bort gåvor till någon flicka, han ville vinna. Och denna slog
 öfverat till. Kunde han flera följande marknader försöka sin lycka. Någon
 gång med lyckligt resultat. Fastän föräldrarnes åsigt härvidlag, i gamla tiden
 betydde mer än gåvor och sympati. Utterst sällan hände att en marknadsgåva
 vägrades att emottagas. Om flickan icke det ringaste brydde sig om
 givaren, ville hon dock behålla gåvan. F. d. bondvötkar. Numera gamla
 ärvörviga matroner. Mötrar till flera barn, fövra i ett lyckligt äktenskap
 ha många gånger visat mig dylika gamla relikier, som bevarats med lika
 omsorg som andra dylika. Och som erhållits från person som de aldrig
 varken då eller sedan equat den minsta tanke = "Gammat nedärvd folksted"
 Av en fråga om gåvor, hade visshetens ötskilligt att säga till om. Och på
 samma gång som barnen av de gamle gummorna fingo lära sig läsa i
 Katchusen och psalmboken, fingo de med långt mera skärpa hos sig intyget
 vad fara det låg i oturliga gåvor. Öcka va värre än skorv, för då kunne
 en bli botad för. Men oturliga gåvor kunne fövra en te döva (Döva)
 Skorv = Ett slag varigt, smärtsamt, fruktat och vanöranne hudutslag, helst i
 hufvudet på både barn och äldre. Orsak: tidig bristande renlighet

Blekings

4327

6

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid VI

Asarum o. Helsingd.

En pojke fick icke geva fastmon "Mor". Då slits kärleken upp. Ej heller knivar eller saxar. Då klipptes eller skars den av. Teke heller nälar eller andra spetsiga föremål. Då trasades kärleken sönder. Dessa försigtighetsmått gällde icke bara fastfolks. Även gifta män kunde ej vis hemkommit från marknad ge hustrun sådana föremål, emedan de hade "ömda työor med sig". Työor: = (Ett för användt ord; vartill jag ej vet något fullt motsvarande i riksspråket) Exempel på olyckliga äktenskap, vartill gävor med ömda työor varit orsaken, berättas många: Linderströma Bengtens Johanna hade på en marknad av Björn Sings-Matthis fått en liten sax så kallad Sisare som hon vis hantverksten visar sin Mor. Kärningen slog ihop händerna och skrek: "Ja är inte vettig råka som to mot sisaren Kasta den i Gafjön. Inte för att du nänsin blir gifta mä Björn Matthes Men du kan ha chäll mä se, hocken du blir gifta mä!" Johanna var nog illa till mods, men behöll sisaren. Blef om några år gift med en som snart tröttnade på henne och reste till Amerika i slutet av 1860 talet. Ända till dödsdagen lefde Johanna i den tron att sisaren var orsaken till hennes olyckliga äktenskap. Gubben skrev aldrig från Amerika

Man är att märka: att samma ^{slags} föremål som ansågs ha skäll med sig när de bostgävos under en marknad, kunde under mellantiderna bostgivas, bäre till fästnör och hustrur utan något moming. De betraktades icke bara som en tillfällig välgärning och ansågs alls icke ha någon mystik i följ. Lårat saxar som smålar virkningar m. mera kunde ungdomarne köpa av de kringvandrande knallarne och skänka varandra utan att det ansågs ha varken ont eller gott i släp. Helt olika mot vad faller var med marknadsgäverna. Men orsaken till detta underliga betraktelsesätt har ingen jag talat med honom av de gamle kunnat ge besked om.

Av fästnörsgäverna intog Kyrrosorna och Svamporna en bemärkt plats. De voro av olika material och såltes av Knallarne till olika priser allt efter beskaffenheten så att ingen behöfve bli utan Kyrrosorna voro små runda tingestlar med spegel på locket. Användes vid kyrkobesöken och dessas innehåll var bränd och stött kummin blandat med finstött socker. Härav tog man en pris i munnen, och bjöt ären gora ränner. Svamporna voro små, i regel av långa. De dyraste hade på locket insatta ädla stemar och betingade prisen upp till 50 kronor pr st.

Gumti var nerpressad en svamp som fuktades med några droppar
 "Luttevanni" (= Lukttratten) som ibland fick namnet: "Arvkalång". Detta
 sednare hade ej Knullarne, utan köptes på närmsta Apotek. Det var
 endast de som hade rika bondböner till fästman som kunde sluta med
 rubenförsedda svampvossor! Örringar av guld har efter vad jag hört, endast
 givits som fästmansgåvor. Men sådana av silver och messing gavs ofta
 som friargåvor. Mycket vanliga friargåvor voro "Lommetörsklä" = "Luythase"!
 "Bokatörsklä" = En liten silke eller siden näsduk som vid kyrkofesken bars
 i handen hoplagd ovanpå psalmboken. "Kyrke schalott" av silke eller
 siden. Som endast användes under gudstjenten i kyrkan. Under vägen
 till och från kyrkan bars de antingen i knytet eller nerlagda i "Åkesaita
 Låvan" (Liten låva, infasad i åkesåtet). Och de bars på hufvudet bara en
 bomullschalott! - - Det säger sig själv att den fattige arbetaren, eller
 en dräng med 25 a 30 Rigsdalers årslön, icke hade råd att köpa varken
 friargåvor eller fästmansgåvor av öfran uppräknade slag. Utan fick
 nöja sig med sådana av enklaste slag och till billigaste pris. Ofta bara
 en stor "karamell-blavaska", med en påtryckt oris av enkelt och

intetsägande innehåll! Det var ²andra en marknadsgåva: som gavs och togs i samma mening och uppsåt. Och som förvarades med samma omsorg Och som i minnet equades samma dyckan som de rikes gåvor! Det finnes i närvarande stund flera gamla marknadsminnen i förvar hos de fattige än hos de rike "Tärva något, endast som minnen"

De gåvor som flickorna förvarade pojkarne, voro oftast hemgjorda! Men gämdes till marknaden och gavs så. Skulle således gälla för, och gingo under namn av marknads gåvor De besto av Hosband (Strumpband) De voro slingor i smitt mönster av färgar så kallat: Lapirgarw. Vantar: vanliga försänta med mönsterstickning på kragen. Halsor, av ylle, stickade i både långrandigt och tvärrandigt mönster. Var det så: Att flickorna köpte något av knallarne till gåva åt någon blev detta ett föremål av enklaste slag och till billigaste pris! Det var pojkarne och ej flickornas sed, att visa sig på "styra linan". Trak motiats till flickornas vana, att för framtiden förvara sina gåvor, brukade pojkarne icke i regel förvara sina något länge. Endast en gammal ungekarl kunde ibland gämda dem för ett vid tillfälle raka upp sina små

"finaler", Och i minnet återkalla ungdomens fröjder och besökade! Men de gifta männen åkta sig för sådant. Man hade här som uttrycket: Kvinnfolket = grusor ska en inte ta vara på! På kvällen sovi som, blir då bara förar = gelse o loisenhoiter! = (Lösenhoiter) "Senför ovan omtalade gåvor, som kunde bli orsak till bittra föröningar".

Och nu ha vi hunnit fram till: Trolofningen (= Kvinnens förloving) Här, lika litet som i något annat, fanns någon bestämd regel, som gällde under alla omständigheter, ej heller lika för alla individer! Och för att kunna ge ett noggrant svar härpå måste jag fastän det ej ingår i frågorna lämna en liten kort överblick över folkets föreställningsätt angående denna sak, som för tillfälligt betydligt mera rikt och värde än vad fallet är i våra dagar, då omtyllighet och lättzinne har väntat och hållit att man förlovar sig ena dagen med en, en annan dag med en annan = En tom och meningslös handling, utan värde. Hvad först uttrycket beträffar, minns jag ej att jag hört sägas: Förloving hos allmoget fören på 1870 talet. Först hette det: Troloving! Ett ord som innehåller mer av det värde folket fästade vid denna handling

Med vår nuvarande uppfattning anser vi "vigseln" såsom den avgörande och verkliga handlingen till äktenskapet. Men så betraktades det ej i äldre tid! Då var trolofningen det viktigaste momentet! Man fogade sig i de flesta fall efter gällande lag, och prestens vilja så att man avslutade giftermålet med vigsel. Fastän man i och för sig ej icke ansåg denna akt vara något egentligt värde. Denna åsikt var allmän fram i min tid! Det hände såhuru rätt ofta bland både bönder och torpare, att tvänne personer av olika kön, som i samförstånd med varandra och sina närmaste fränder Ofta efter bygdshermannens hörande, och med hans medgivande, kommit öfrens att bita hyrnslag. Stället till med en trolofningsfest, varvid nästan alltid äldermannen var självskrivet gäst, långt sedan byorganisationen genom 1827 års lag blivit i grunden rubbad. Samt flyttade så ihop och fortsatte härmed utan vigsel, förmenande att äktenskapet nu var klappat och bokat! Presternas ifriga försök att få sådana personer att avsluta handlingen med vigsel, ofta understött med tvång, genom att förvägra dem begäret att trolovas ej av folket annat än som ett orättvist och ej rättmätigt intrång i den enskildes husliga rätt, som borde lemnas i fred av stamhället.

"Ja förstår inte varför prästen ska va så enveten mä o via folk. När vi lever som vi ska, o gör allom rätt, så kan han väl inte förora mera! Gute bli vi anten sämre eller bättre för att han lås vigseln för oss! Schar var folkets åsigt i denna sak. Och det må härvid framhållas att samlivet i sådana hem står icke alls på lägre nivå ^{än} för öfrigt i bland allmänheten (Exemplariska äktenskap voro då som nu: sälsynta) Och man tar fel om man tror att dessa föräldrar glömde att hos sina barn inskräpa vigten av vad sjette budet innehåller! Många framstående män bär i det enskilda och samhället har utgått från sådana hem. Av det nu anförda, framgår att folket med seg konservatism fasthåller vid den engamla åsigt som var giltig långt förr än präster fanns, och vigselformuläret utfärvat. Och på dessa ställen säger det sig själv att de gåvor som annars gåvos både vid trolovingen och bröllopet här undfinnas på en gång. — De gåvor som kontrahenterna utbytte med varandra, Eller emottogs från anhöriga, seden de mestadest trolofning fastat varandra fingo namn av fästegåvor. Och till dessa hörde följande, som kan säjas voro nästan obligatoriska! såvda

fästmannen ville göra anspråk på att räknas som ordningsmeniska
Bokhandlarne i städerna brukade vid sina bord å marknaderna tillhandla
hålla Psalmböcker av olika utstyrel och till olika pris: Somliga voro
färskva å papper med ett nerfallet beukors, vanligen i naturliga vita
färgen med förgylld kant och devisen å papper med guldbokstäver
Andra enkla, med bara inpressat kors och inpressad devis. Devisens
innehåll var alltid detsamma: "Med Gud och dig - Trolovas jag mig"
Devisen angav således själva gåvans ändamål att vara just en förlo-
vings eller trolovningsgåva. Tillan hände att den flicka som erhållit en
sådan psalmbok erhöft någon ny vid eller rättare, till brölloppet. Men det före-
kom ibland! Men silkesriken tillhöro alltid bröllopsgåvan. De små skrin
som flickorna erhöello i present voro icke precis allmänna och tillhöro
i regel fästmansgåvorna! D. v. säga: De erhöles under tiden, sedan de
överenskommet om framtida hyäntlag och tiden för trolovningen. Men någon-
gång kunde en flicka erhålla ett sådant ämne som blott minnesgåva.
Gåvor av vad slag som helst, och vid alla tillfällen utom vid bröllop
överlemnades av gifvarn med några uttryck, vilkas form och innehåll

hette och hållet berorre på givarens förmåga att: "Långa käfft". Men vid
bröllopp, så mera festlig ståt förkom höllas också särskilda tal för brudpar och
gävar. Evr brudens gästfar borde sanna hålla talen. Var bruden förälskals
slåg det förmynarens. Sunders närmaste främr. Befanns dessa alltför tafatta
och olämpliga anmodades någon annan välprejard person att göra detta.
Det fanns "specialister" på området i fråga som inlärt de öfliga formulären
som brukades vid olika tillfällen och som stodo till tjänst så så behöfves
Förutom ett "rungaude gille" kunde dessa även påräkna extra resor. Men
det ansågs som en grov skymf, om de ej skilde sig vid åliggande på ett
värdigt sätt. Fragment av talens innehåll hörr jag nog berättas. Men som
jag tillhörde det fattigaste folkskiktet, var jag olörlig världig att vara med
och lärde dem därför ej så att jag kan återgiva dem.

Höglidheterna vid ofran outalade tillfällen, hade sina skarpa åtskilra
benämningar. Sålunda sade man att vid trolofningar hade man bara: "Ett
litet trolovningsgille". Vid bröllopp åter hette det: "Brölloppsfest".

Sådana förmål som t. ex. klappbrän, skenan och askar flera storlekar
minore till smöraskar och något större till rogelaskar, Erhöll vid

bröllopet varje brud av sina föräldrar. I sig sjelf var det ju gåvor
men räknades till hemgiften. Man sade om sådana: "Dchär fick
jag med i hemgiften!" Och icke; De här fick jag som gåva.

Om böneman antitats, hövde till att han skulle såsom ersättning
för sitt besvär, erhålla en linne (skjorta) (icke blaggarns-skjorta)
Dock icke förr ^{än} att giftermålet blivit säkert bestämt! Vid "Läsegillet"
brukade i äldre tid gåvor utdelas av fästmannen till alla brudens
syskon, gifta som ogifta, Och bröder såväl som systrar. Men fram på
1860 talet hade denna sed (Enom Asarum och Heltaryd åtminstone)
ändrats så: Att endast brudens ogifta systrar erhöles mindre gåvor.
De ogifta bröderna samt alla gifta syskon fingo intet! Orsaken till
denne släpphändhet i de gamle vanorna berodde derpå att i och
med utflytningen efter 1827 års Landtmätaristadge, hade samhörig-
hetskänslan fått en obotlig knäck! Som visserligen ännu länge
kunne göra sig gällande, vid marknader och auktioner när som
bråk och slagsmål uppstod då alltså släkt stod emot släkt.
Men själva grunden var rebbad, och känslan avtrubbares mer och mer.

Jag nämnde härövan: "Läsegille". Det var så: Att när tvänne giftas =
lyftna kommo till presten för att "ta ut lysning", brukade "alltid"
presten förrän han antecknade deras namn, ge dem några frågor i
auktiga ting som de efter förmåga fingo besvara, på samma gång
fingo de läsa någon bibelvers eller en vers i psalmboken. När de sen
återkommo från presten hade de hemmanvarande lagat till kalasmat som
gemensamt ätats. Och på grund av läsningen hos presten kallades denna
lilla fest för: "Läsegille". Denna plägsed med Läsegille och gåvors utre-
lande bibelhölls temligen allmänt fram på 1880-talet. Och förekommer
i enstaka fall ännu i skogskydder. Men annars är seden bortlagd och
snart även bortglömd! — — — Att man försökte framlägga sina
känslor medelst blommor förekom rätt ofta såväl hos yngre som
någon gång även hos de äldre. Folkeseden var nämligen sådan att: När
kvinnor om söndagarna gingo till kyrkan, brukade så många av dem
som på något sätt förmådde skaffa sig en hemgjord ylleochal, bura de
dena hoplagd på vänstra armen. I samma hand höll de psalmboken
inlagd i "bokaförklät" = (En liten finare rock). Samt ovann på boken och

Bl.
Besökne hos
Asarum, 1904

Uppst. Aug. Holmberg -
Ber. Faderm

4327

f. 1827

fasthållen med tummen, en ^{större} eller mindre bukett av blommor som
sammansattes av en nästan hvarjehjertad strimla av finaste linnebast.

Väl beredd var sådant bast lika mjukt och glänsande som siden!

Till nu pojkarne visa sig riktigt uppmärksamma brukare och förära
sin tilltänkta eller tillfälliga flamma en "kyrke-urtakast" (= bukett)

Och kunde så genom urval av blommorna ge uttryck för sina känslor.

T. ex. En som hemkommit från en föresa. Eller som något år f. en i
Danmark som dräng kunde genom att välja en blomma, vi kallade för
"Hjertans fröja", tolka sin belåtenhet med att återse sitt vör!

Blomman, vars botaniska namn jag ej vet, var för öfrigt oansenlig
bladen bleki gröna, avlånga, och blomman liten blå satt på en spenslig
stängel. Jag ingenting ut, men det var namnet som gjorde att

Odlingen av dessa för mycket vanliga blommor, har helt upphört!

En annan gång kunde hända att en enkling, med några små att ora
försorg om, önskade inga nytt äktenskap så ju barnen finge en styfemor

Så fall kom han stökande med en bukett, vars flesta blommor
besto av så kallade styfmorsblommor = (^{Viola} *Viola tricolor*)

Skriv endast på denna sida!

17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sis XVII

Det kvinnas som erhöill en sådan "urtakast" visste strax vad meningen var!
Hos de unga utgjorde "Förgåt mig ej" blommornas, det vanligaste uttrycksmedlet
när de ville uttrycka sina känslor med blommor!

Men man kunde äfven uttrycka elakheter medelst vissa slags blommor
Ett kvinnas ^{som} sådes vara mer än tillätet snuskig, kunde få en bukett vars
flesta eller kanske alla örter utgjordes av "Svinamail" = Chenopodium
album. Eller också kunde blommorna vara vilka som helst, men
så ombundna med sammansnott svintager! I vilketdera fallet var
meningen att kvinnan ansågs vara en äkta "mörsö" eller "skitsö" som
det vardagliga uttrycket lydde. Och en "såka" som var känd för att
vara elak och trätgirig kunde föräras en käft med inblandade "etter-
nällor" = Urtica dioica. En som gerna sköt förmycket om
sin duglighet, brukade erhålla en stjelk "skräppor" = Rumex aquaticus

Medan jag talar om växter, kan det vara på sin plats att
berätta vad älskt folket hade om gräslöken och laklöken Churu
då ej hör till frågorna. Dessa båda slags växter ansågs såsom
speciellt tillhörande kvinnans omvårdnad och efter växternas

frodighet bedöme man kvinnans luglighet som humor!
 Det hörde ej till det vardagliga, men förkom på något ställe
 att mannen i huset var så fäntad att han kunde pysla om
 både bärbuskarne och de få arter blommor som brukade planteras
 i hemmens små "kålhagar" (trädgårdsläppor). Men kom talat på lökväx-
 terna, hette det: "Dä" ä mors buskar, vi få hön sköta själv". Och gick några
 förbi ett hem och den ene frågade: "Undras huruvida mora dä ä därinne".
 Blev nästan alltid svaret: "Dä" behöva du väl inte o fråga elle!
 Titta på löken i kålhagen, ella på taket, så vise om huruvida hon är
 Det togs som ett gott tecken i våra orter om löken växte frodig på stugu-
 taken! Nu har strotaken försvunnit, Taklöken har på de flesta
 ställen gått samma väg och de "tyror" den hade med sig, är det
 numera ingen som kommer ihåg längre!

ACC. N:R. **4327**

Landskap: *Blekinge* Upptecknat av: *Aug. Kolmberg*
Härad: *Bräkne* Adress: *Boängsta*
Socken: *Asarum & Hellaryd* Berättat av: *Far, och ena iakttagelsen*
Uppteckningsår: *1934* Föddaår *1827 och 1860 i Asarum*

Uppteckningen rör *Folkscor vid skolväns slut*
(Ryttin Cavallins stiftelses frågelista 3)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4327

ACC. N.R.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Landskap: *Blekinge* Upptecknat av: *Aug. Holmberg*
 Härad: *Bräkne* Adress: *Swängsta*
 Socken: *Asarum & Hellaryd* Berättat av: *Far, jemte flera andra*
 Uppteckningsår: *1934* Född år *1827* i *Asarum*

Uppteckningen rör *Plågsevan vid julen**Register**sib**Julkärvar**I —**Julback och kalmsäckor**II —**Julahög och Julakringlor**III —**Båtsmannens julkost**IV —**Sotarens och Backarens julförslägnad**IV — V**Översigt och slutord**VI — VII*

Några figurer av halms eller sädesstrån, hade icke folket för vana att göra vid skördens slut, i våra orter. Men de hade rätt allmänt för vana att när de tog av den sista rågen för året (All råg och korn samt backhagen togs i min barndom av med skära. Enbart hagen på morsfätten och gräset slogs med lic) brukade bonden utjuka ett tjög strå vid någon kant av åkern, der sären stod vackert som skördetåringen skulle låta stå kvar. När då allt det skurna var uppsatt eller krakat och folket skulle gå hem, ryckte bonden själv upp dessa strån, band ihop dem, tog dem under armen med sig hem och hängde dem på väggen i sin kammarer der ingen annan än han själv kom åt dem. Man kunde iakttaga att dessa strån fingo hänga kvar till jul! Men vad han då tog sig till med dem fick ingen veta. Storbonden Karl Jonasson i Jepps Haka, Asarums s.m. hos vilken mina föräldrar boode till 1875 gjorde på samma sätt, vilket väckte särskild uppmärksamhet hos hans 9 torpare emedan han ville gälla för att vara en styf lärare. Jag var då så gammal att jag begynte förstå något

sid 1.

av vad jag såg och hörde och frågade torparne i tur och ordning:
 "Vad i all världen kunde skulle ha dessa råghä till vid julen
 De flesta visste ingenting att svara härpå, men några sade att
 "Han skulle ge glosan om för att få bra gröva nästa år"
 Detta förklarar jag att icke var sant, ty han gick icke omkring
 och den som ej gör detta får icke se glosan!

En natt då Far och jag under en jägstupäro lågo vid elden
 i skogen frågade jag honom om saken. Han visste inte mycket
 han heller men också något, hans svar lydde i sammanhang
 som följer: - "Ja se nu, dettaha såväl som mycket annat
 ä nånting som har gått sin början för så lång tid sedan, så är
 ä omöjligt för oss som nu lever o veta va som har varit orsak
 till att vi gör på så vis. Då ä inte säkert att vi gjorde så
 när vi begynte må att. Ja har hört sägas (sagas) att vi förr
 hade en särskild gu (= Gud) som rådde för vårleken o groen
 (= grödan) o att om vi velkade honom må något (= något) av
 årsgrödan så skulle vi få bra gröd till nästa år

Sida 11

Sis III

I alla fall ä' dettåhåra mä ruaståren (= rågståren) not som i
 alla fall ä' märkelitt mä, fo tospare o småböuner gör inte så
 Då ä' bara storböunerna som ha nåt o såja som gör så.
 Di sier visst att vi gir glosen öväre stråen, men då ä' vi
 lögn fo glosen fennus inte Ja tro förr att vi ger tomten att
 fo att han ska ora baa vinner oret som kommer
 Gammen tomtar har ni ju sagt att inte finns!
 Ah ou pratar here. Att ja inte tro på tomtar ä' min sak
 frå böunerna få ou höra om inte vi tro på tomtar!
 Hå fan skulle vi sätta ut mjölk och gröt o en syp i vårna
 juldagen för, om då inte vore fo tomtens skull Nå den här
 seken mä ruaståren ä' not besynerlitt mä då ä' bara en
 o annan som förstår att, o vi ajta se för o si att fo non aen!
 (Velka = (uttrycket här ovan) betyder = Muta - vinna någons
 välvilja - genom någon gåva göra någon vänligt stäm) /
 Oraniståren är allt vad jag kan säga, Ljlv håller jag vet
 meningslöst Men det skall ju sägas: Allt man vet i saken

Förr, var det vanligt, att man vid nästan varje stuga såväl som vid bondgårdarne, satte upp en eller flera sävskärvar till småfågelnas Dessa, till arten hafs-kärvar och till namnet: Julkärvar, togs undan vid tröskningen och brukade i regel hängas upp så att icke råttorna kunde komma åt att äta upp sävskornen. Kärvarne brukade hängas upp i träd eller på en nersatt stölp i omedelbar närhet av boningshuset Julaftonsdagen. På de gårdar där man odlade ärtor brukade hästen, eller hästarna få ett bra förråd ärtor. Och varje ko i lagårn skulle ha en särskild god "giva" i sin föderbalja. Husdjuren fingo sina givor först om kvällen julafton till nästföljande. Fåglarnas kärvar brukade oftast få hänga kvar tills stormarne strött stråna på alla håll. Och i våra orter tog man inga tydor av dessa kärvar, varken om väderlek eller årsväxt.

Att halw brettas ut på golvet i stugorna har ingensstädes förekommit under min tid (från 1860). Men de gamle berättade att detta i äldre tid skulle varit ett allmänt bruk. Men äldermännen i byarne förbjöd detta bruk, emedan det ofta blev en orsak till eldsvåra i de tillt sammankyggnar bondbyarne.

Julbock har på ett och annat ställe förkommit till fram på 1870-talet. Hvar orsak som låg till grund för detta bruk, visste ingen. Såväl i mitt föräldrahem som på andra ställen var julbocken endast en lek sak som de minsta ungarna med någons tillhjälp fick rida på, julafton och juldagen. Sen revs halmen bort från boken och träskuldet sattes undan i en ora till nästa jul.

På ett och annat ställe förkom att man julafton hängde upp på kroustängen en liten halmdocka, bestående av ett halftåg strå som om-bundits på mitten och vars nedra ändar spritts ut så att den liknade en docka. Hvar dessa skulle tjena till vet jag inte. Men jag gissar att de ansågs lyckoramma. Ty jag såg någon gång att på ett hus var nybygt hängdes en sådan halmdocka på kroustängen varefter förre folket flyttade in i stugan.

Allmosor och gåvor, såväl tiden närmast före jul som även vid bordet i stugan om kvällen julafton, förkom för allmänt i varenda bondgård. När det stora julbaket gjordes, något före julen brukade varje bondmora baka 10-20 ända till 30 småkakor, oflata av

sigtat mjöl. Dessa små bröd gävos bort till tiggande barnungar som som då i skockar på 5 a 6 i varje skock ströko omkring. Tiggande "julakakor" vekorna närmast julen. Och i böndernas hem var alltså vanligt att såväl de egna barnen som drängar och pigor skulle ha varsin "julahög" lagd fram på bordet i stugan. Varje person hade sin hög lagd på den plats vid bordet han eller hon brukade innsitta när måltiderna intogs i vardagslag. (Man satte sig aldrig till bords efter godtycke, utan var och en hade sin av matmodren anvisade plats).!

Och de pigor och drängar vars föräldrar voro fattiga fingo vid sidan av sin egen julahög, lagd en, som de fingo ta med sig hem till föräldrarna. Denna bestod av en större grov brödkaka, en sjök fläsk, en hackkorv och ofta ett kvarter eller ett halftor brännvin! Tjenstfolkets egna julahögar bestod av: En stor kaka bröd och ovanpå denna antingen en "törshälakringla" eller ett slags konstigt formade kakorbringlor som på grund av sin form kallades: Dubbla jungfrur. Kunde matmodren icke baka de nyss nämnda kringlesorterna lades på brödet tunnare bringlor av vanlig sort. Dessutom en stor handfull torkad frukt och rita nötter

Dagen före julafton, stundom själva julafton brukade Båtmännen gå till sina rotelbönder och "hemta sin julkost" som han bar i en meshafs pose på ryggen. Kosten båtsmannen fick kunde betydligt variera såväl i kvantitet som kvalitet, men framför allt hövde ett halftop brännvin till hos varje rotelbonde och detta smuttade båtsmannen så titt och ofta på att han ofta blev liggande i diket vid vägkanten så att hans karing och ungar brukade få rulla hem honom på en skottkärra!

Dagarna närmast före jul, kommo även "sockna-sötaren" och likaså "härads-rackaren" på visitt i byarne. Men eftersom dessa på grund av sitt yrke räknades: den förre till de mindrevärdiga och den senare till den "vanörande sortens" menningar. Blev både deras uppförande och emottagande något ofvikaande från andra. Sötaren besökte i regel endast de förmögare bondställen, där han alltså gick i köket och där fick han av moran en stor sup och något i matväg som han mottog stående vid dörren, varpå han utan vidare åter gav sig i väg. Rackaren som oftast var utsocknes ifrån brukade komma åkande efter en häst i ålora tid på en liten pinnkärra, längre fram på en liten fyckiglig vagn

I regel besökte rackaren endast äldermanens gård. Men var det så att han under året kastrat eller tagit huden av något djur hos någon av de öfriga bönderna i byn, tillade han in även hos denne. När han kom till gården körde han aldrig in på gårdsplanen utan stannade hästen ut på vägen och gick in. Fanns pojkar eller drängar på gårdsplatsen försvann dessa så fort rackaren gjorde min av att komma. Och fanns det smärningar sprang dessa för brinnande livet bakom husknutarne och gömde sig samt voro tysta som moss så länge rackaren fanns i närheten. Denne gick direkt in i stugan der han stående inom dörran framförde sin önskan att efter gammal plägsed, erhålla något till julen (Euligt gammal sed fick rackaren icke gå längre fram i stugan än till kroustängen)! Bonden själv lemnade så egenhändigt till honom hvad han skulle ha. Detta var förutom ötskilligt i matväg, en skäppa hade till hästen några ströskor, hafrencker till hackelse några stöpta talgljus. Blaggarns var till en skjorta samt ett halftop brännvin.olikhet med alla andra tog rackaren aldrig gifaren i hand och tackade för gåvan. Något som då alltså var vanligt, och som skogsbon ännu är benägen att göra.

Såsom ett märkligt drag ur folkets sätt att se saken Och tillika som ett bevis på, att den nu beskrivna välgörenheten vid julen var nedänförd som längesen somna tider var: Att fastan pågjorden i sig själv från den behöfvandes sida icke var något annat än rent tiggeri. Sade aldrig någon så att han tiggde "Han bara ba om lite te jul". Och bondmororna som annars under årens lopp kunde knota över att de måste ge bort så många "tiggbita". Sade vid jultiden helt borta om fräna minen Och "bara ga bort lite te de fattige stackarana". "Di behöfve sa gerna lite gläde = (Gläde) te julen". Ingen bonde, hur betryckta omständigheter han befann sig i vågade vå att ge något av vad han hade Och en och annan girigbukt som förfogigt under året knappt unnade sig själv nånting, kunde vid jul ge bort några smulor. Givmildheten vid julen var ett mycket vackert drag hos vår bondeallmog. Och verkningarne deraf hos den fattiga allmogem var av sådan art att dessa i stället för att hata bonden, bör lyfta på hatten. Mången gammal orkeslös stackare och otaliga sultna ungar ha vid julidén fått en glimt av förnöjelse just av brödernas julgävor.

"Knut kör julen ut!" Hörde man alltid sägas vid Knutstiden
och ett annat ord står så: "Nu ä' rå" slut må' bo julen o' rå' gra dricka"
Drängarne i Norra Hoka hade ett ord står, som lydde så: "Nu ä' rå"
lika löjsamt (= ledamt) igen! "Nu ä' rå" te o' ta fatt i den grova
kakau, den slitna tröjan, den stora yxan, o' rin ut i skogen
o' fara illa igen"! I allmänhet ställes det i bondhemmen till
med en bättre kvällsmat Knutsdagens kväll, såvida det icke rent av
blev en liten festlighet såsom avslutning på juldagstiden.

När jag nu genomläser vad jag här skrivit och i minnet
låter händelserna från min barndom passera reog, finner jag
att min penna varit oförmögen att ge annat än en mycket
svag bild av forna tider folkliv och seder vid jultiderna
Visserligen förckow på grund av bränvinst många drastiska hän-
delser men i allmänhet märktes mycket väl att juldagen var
i antagande. Såväl värdens juldag, som den villighet varmet
man tvingat om ofta mangrant gick till ^{kyrkan} juldagen samt den helga
som vilade över juldagens alla hem, få vi aldrig uppleva mera!